

# İslam Medeniyet Birikiminin Bugüne Sunduğu Anlam/ Cevat Özkaya

23 Ocak 2024

<https://www.insanvedegerhareketi.org/islam-medeniyet-birikiminin-bugune-sundugu-anlam-cevat-ozkaya/>

Sözlerime rahmetli Aliya İzzetbegoviç'in bir sözüyle başlamak istiyorum: **“Hayat inanan ve salih ameller işleyenler dışında hiç kimsenin kazanamadığı bir oyundur.”** diyor. Şu an içerisinde bulunduğumuz ortam da nihayetinde bir salih ameldir ve bu ameli tertip eden, buraya katılan arkadaşların hepsine öncelikle çok teşekkür ediyorum.

Tabi burada bölümlendirme de konu bize verilirken genel ve bütün olarak verildi. Dolayısıyla bazen diğer panelistlerin konularına değinebilirim, bunun için baştan özür dileyeyim.

Malûmunuz olduğu üzere gelenek bizde olduğu kadar bütün toplumlarda da tartışma konusu olmuş bir olgudur. Bu ifadenin bazı zamanlar bir suçlama, tahkir etme aracına dönüşmüş olduğunu da görebilmekteyiz. Bu durumda gelenekten sıyrılmaya çalışanlar ve geleneği aynıyla taşımak isteyenler gibi iki farklı bakış açısı ortaya çıktı.

**Birincisi geleneğin aynen bugüne taşınması** sıkıntılı pozisyonlar ortaya çıkarmıştır diyebiliriz. Fakat gelenekten sıyrılmaya çalıştığınız zaman ise adeta elbisesini çıkaran ve çıplak kalmış bir insan pozisyonuna da düşebiliyorsunuz. İnsanlar olarak elbette geçmişten izler taşıyan ortamlarda yaşıyoruz. Bu geçmişten izlerle hayatımızda gelenek haline dönüşen noktalarımız var. Ancak bu izleri reddettiğimizde mutlaka sizi giydiren birileri çıkıyor ve modernizmin getirdiği bir takım elbiseler de bizim üzerimize geçiyor. Bu durumda bizler tam anlamıyla ikili bir pozisyonda kalıyoruz. Netice itibarıyla bizler ne geleneğin insanıyız, ne modern dünyanın insanıyız. Türkiye'nin kadim zamandan beri, en yoğun olarak son 150 yıldır yaşadığı en büyük problem de budur. Yani biz yönetici elit dediğimiz kesimle ahalinin idealleri ve ideolojisi Tanzimat'tan beri birbiriyle ayrılmıştır. Lokomotif olması gereken aydın, ulema sınıfı başka bir rayda, vagon pozisyonunda olan ahali ise, yani bizim gibi insanlar başka bir raydan gittiler. Malumunuz, böyle bir treni gerektiği hızla yürütebilmenin imkânı yoktur. Bugün gelenek ve modernizm tartışmalarına rağmen, hâlâ bu sıkıntıyı yaşamaya devam ediyoruz.

**İkincisi geleneği aynıyla almaya çalışan insanlarımız** da bulunuyor ki, bunların yaptıklarını açıklarken şöyle bir örnek verebilirim. Bir yere ateş yaktık diyelim ve o ateş sabaha kadar yandı. Sonrasında bizde üzerini kapattık. Yeniden bir ateş yakacağımız zaman oradan köz alıp getiriyoruz, onun külünü beraberinde getirmiyoruz. Gelenek meselesini de böyle bir örnekle açabiliriz. Biliyorsunuz ki zamanın ruhu diye bir kavram var. Onu dikkate alarak yirmi sene önceki İslam anlatım üslubuyla bugünkü üslubu aynı tutmamız mümkün olmayabiliyor. Yirmi sene önceki üslubu bilen kendi kuşağıımızdaki

insanlar söylenilenden bir şey anlayabilirler ama o zamandan sonra dünyaya gelmiş kişiler için aynı durum söz konusu olamayabilir. Nitekim bugün genç insanlarımızla yaşadığımız mesele de budur diyebiliriz. Unutmayalım ki her zamanın bir gençliği var ve o zamanın ıapları da vardır. Burada kastım İslam'ın hakikatlerini ketmederek bir söylemde bulunmak değildir.

Mevlana'nın bir metaforu var hepiniz biliyorsunuz; pergelin ayağını bir doğruya sabitleriz, diğer ayağını da açabildiğimiz kadar açmamız gerekmektedir. **Allah'ın birliğı, peygamberin hak olduğı, kitabımızın Kur'an olduğı ve benzeri doğrularımız sabit kalarak, çemberimizi söylem ve hareketlerimiz ile genişletmeliyiz.** Bu nedenle kuşaklararası değışimleri iyi okumak gerekiyor. Aksi takdirde teknolojideki gelişmeler ve bu gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni durumlar bu yenilenmelere ayak uyduramamak bizi zaman dışına atan bir duruma düşürmektedir. Buradan konumuza gelecek olursak, geleneğı oluşturan atalarımızın yaktığı ateşin küllerini bu tarafa taşımak gelenek değildir; doğru olan, közü bu yana taşımak olacaktır. Peki, külü taşırsanız ne olur? Zaman dışı olursunuz, çünkü kül, o zamanın hikâyesidir. Belli bir zamanda geçerli olmuş ve bitmiş bir hikâyenin kahramanı olursunuz. 16. yüzyılın hikâyesi ile 21. yüzyılı karşılayamayız ama 16.yy'dan, 21.yy'a elbette taşıyacağımız tecrübeler olacaktır. Bu tecrübeler insanlığın "ortak değeri" olan erdem, güzellik, iyilik, maruf gibi duygulardır. Bugün bizim bu ortak değerleri yani ateşini getirip yeni hayatlara vücut vermek gibi bir zorunluluğumuz var. Gelenekle savaşırken bizde, aslında bütün insanlarda, kendinden önce yapılmış bütün işleri adi, bayağı ve sıradan tanımlayıp düzgün bir iş yapılmamış gibi bir durum var. Herkes sıfırdan başlatıyor. Ömrümüz sıfırdan başlattığımız hiç bir şeye zaten yetmeyecektir. Nihayetinde sınırlı bir ömre sahibiz.

O halde bizden önce var olan ortak iyi ve değerlerin üzerine bir şeyler katmalıyız. Elbette geleneğın de gözden geçirilmesi lazım. Yani örf dediğimiz bir şey geleneğın bir unsuru olmakla beraber çok katı bir olguya dönüşebiliyor. Bazı yerlerde bazı örflerimiz var. Dönüp baktığımızda bu örf ne İslami ne insani olabiliyor. Biz elbette geleneğimizin bir parçası diye bunu yaşatmak zorunda değiliz. Yani birimize bir şey yapıldığı zaman intikam almak duygusu ortaya çıkıyor. Bize menfî bir şey yapıldığında karşılığı sadece bir intikam şeklinde ortaya çıkıyorsa bu adaleti ortaya çıkarmaz. Oysa asıl karşılık adaleti aramak olmalıdır. Bize kötülük yapan bir insanın karşısında bile arayacağımız şey adalettir. **Eğer bir kötülüğē, bir kötülükle karşı verirsek o kötülüğē büyötmüş oluruz. Oysa bizim işimiz kötölükleri mümkün olduğı kadar azaltmaktır.**

Resulullah'ın gelenek karşısında gösterdiği bir tavır var. Bunları şöyle sıralayabiliriz. **Birincisi gelenek itikada aykırı ise onu iptal ediyor,** İslam toplumunda bu gelenek yaşayamaz diyor. **İkincisi bazı gelenekler var; iyilikleri ve güzellikleri ile birlikte itikadi olarak nakısalari da var.** Sosyal açıdan problemleri var. Bunları da ıslah ederek sürdürmeye devam ediyor. **Üçüncüsü hem sosyal hem de itikadi olarak sorun teşkil etmeyen bir gelenek Müslüman olmayan bir toplumdan dahi geliyorsa onu devam**

**ettiriyor.** Örneğin İslam'dan önceki eski Arap toplumunda misafirperverlik diye bir şey var. Misafirlik ilga edilecek bir şey değildir. Çünkü sizde de kendini devam ettirecek bir şeydir. Birisi birine sığındığı zaman her şeye rağmen sığınanı koruyor. Bu durum kötü bir gelenek değildir. Yani insanı koruyacak gücünüz varsa korursunuz. Bu tür şeyler yaşatılmıştır. Bizim gelenek karşısında tavrımız bu şekilde olmalıdır. Eğer geleneği tamamen dışlarsanız dayanıksız ve köksüz kalırsınız.

Bu gelenek meselesi bizim topluluğumuzda maalesef sadece öfkeyle tartışılmış diyebiliriz. Eski düşünce geleneğimizde insani tutumlar şu şekilde değerlendirilmiştir. **Birincisi zaruriyyat ikincisi haciyyat üçüncüsü tahsiniyyat olarak sıralanmıştır.** Zaruriyat, hadisi şerifte “fakirlik az kalsın küfür olacaktı.” Yani insan aç, sıkıntılı, zor bir durumda ise, öncelikle o adama bir şey anlatmak istiyorsanız, önce onun yaşamını tehdit eden faktörleri ortadan kaldıracaksınız ki bir şeyler anlatabilesiniz. Yani zaruriyat böyle bir şeydir. Hacıyyat, ikincil derecede ihtiyaç olan şeylerdir. Onları yapmadığınız zaman hayatınız son bulmaz ama daha düzgün bir hayat yaşayabilmek için hacıyyata başvurmak zorundasınız. Tahsiniyyat ise, güzellik, iyilik, sevgi vb. şeylerin bulunduğu durumdur. Ulemanın bir kısmı bu nedenle ahlakı, tahsiniyyat kısmına koymuştur. Yani tahsiniyyat yaparsanız iyi olur ama yapmazsanız da çok büyük bir problem olmaz: Bu sorunlu bir bakış dönüp dolaşıyoruz ahlakın dışında insanların başka bir davranışı var mıdır acaba? ‘Herhangi bir davranışı ahlakın dışına çıkarabilir miyiz?’ diye soru sormamız lazım. Matematik yapıyoruz bunun ahlakla ne ilişkisi var diyebilirsiniz. Ahlakla bir ilişkisi yok diyebilirsiniz.

Örneğin nükleer enerjiyi ortaya çıkarmak, onu bulmak matematik veya teknik beceri gerektirir, bu doğrudur. Açıkça ifade etmek gerekir ki, Müslüman bir toplum dünyaya hâkim olsaydı, nükleer enerjiyi insanlara kullanmak üzere bir silah olarak üretmezdi. Niye yapmazdı? Çünkü nükleer enerji silahı, iyi, kötü, canlı, cansız, suçlu suçsuz, hayvan, insan bitki, yaşlı, kadın, çocuk seçmeden yok ediyor. Atılan yerde binlerce insanı öldürüyor. Çevreye de felaket derecede zarar veriyor. Çünkü Müslümanın ahlakı suçsuz insanları öldürmek, çevreye zarar vermek, bitki ve hayvanı yok etmek değildir. Müslümanın asıl ahlakı diriltmektir. Ayrıca bu durum Müslümanın savaş ahlakı da değildir. İşte bu silahı icat etmek, kullanmak ahlak işidir. Eğer salih bir akıl olsaydı nükleer üretim bugün kullanıldığı şekilde yani yok etmek üzerine kurulamayacaktı. Ahlaka göre eğer bir nükleer üretim yapacaksanız bu hayatınızı devam ettirmek mesabesindeki karşı tarafın sana uyguladığı dehşeti dengelemek için yapabilirsiniz. Yine ahlaka göre değerlendirecek olursak nükleer enerjiyi birtakım varlıkların hayatına son vermek için elbette kullanamazsınız. Roger Garaudy'nin güzel bir sözü var, diyor ki: “*Batı medeniyeti teknolojik bir medeniyettir, alet medeniyetidir, araç medeniyetidir.*” Teknik medeniyet araca yöneliktir. Araç üretimi için nasıl sorusu sorulur. Nasıl sorusu araca ilişkindir. Nasıl yaparım? Nasıl becerdin? Nasıl şunu yaparım? Yani araca ilişkin olduğu için yapabilme imkânı olan her şeyi yapar. İslam medeniyetinde ise soru niçindir? Yapabiliyorum, imkânım var ama niçin, niye yapacağım? Onu bir değere bağlamam lazım, bir amaca

bağlamam lazım. Çünkü İslam'da değer dediğimiz şey, insanların kendi kendilerine oluşturdıkları bir hikâye değildir. **Birinci sınıf değerler Allah'ın ya fıtraten insanın fıtratına koyduğu ya da bir din göndererek o değerleri ortaya çıkardığı şeylerdir.** Örneğin içki içen bir insana içki ismarladığımız zaman o insan açısından bu iyilik olarak algılanır. Peki, bizim kadim değerlerimize dönüp baktığımız zaman bu bir iyilik midir? Dolayısıyla vesileleri değerlere bağlamak önemli bir şeydir. Yani bir bardak, su içmek için bir vesiledir. Eğer su içmek insanın hayatını devam ettirmek gibi bir değere sahip değilse niye bunu yapayım ki de denebilir. O yüzden vesileleri değerlere bağlamak, İslam medeniyetinin mensubu olan insanların işidir.

*Yaşanmış bir hikâye olarak okuryazarlığı olmayan ancak bilge bir yaşlı kadıncağzın sokaktan ardı ardına üç kere geçen bir yoğurtçu dikkatini çeker. Oğluna dönerek “- Evladım git, şu adamdan yoğurt al” diye bir istekte bulunur. Oğlu “- anne daha demin yoğurt mayaladık neden alalım?” Sorusunu iletince anne “- bu adam üç defa geçti. Demek ki satamadı, sen git al.” diye karşılık verir. Şimdi bu kapitalist bir mantık açısından çok mantıklı bir davranış değil, ama bu insani değer açısından son derece yapılması gereken ahlaki bir davranıştır. Çünkü insana bir sevgi bahşediyorsunuz. Sen böyle bir şeye vesile oluyorsun. Netice itibarıyla biz hep varlık üzerinden konuşuyoruz. Varlığı kötülediğim için değil. Yani Marksist bir söylem gibi amaç taşımıyoruz. Çünkü bizim için varlığın neye yarayacağını, ne için kullanılması gerektiğini ahlakilik belirler. Ahlakilik dediğimiz şey de “O’nun ahlakı Kur’an’dı” sözü ile peygamber efendimizin “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” sözleri hemen önümüze çıkıyor. Şimdi Kur’an-ı Kerim’de iman edip salih amel işlemek hep beraber zikredilmiştir. Veya sevdiklerinizden infak etmedikçe iman etmiş olmazsınız. Bu, amel ile imanın arasını ayırmayan bir şeydir. Kelami görüşe göre bazen iman ile amelin arasını ayırırlar. Benim Kur’an’dan anladığım iman ile amelin arası ayrılmaz. İman artar mı eksilir mi gibi sorular vardır. Kendimize baktığımızda imanımızın bulunduğumuz konum, duygu ve duruma göre artıp eksildiğini görürüz, hissederiz.*

Başka bir dünyanın değerleriyle, bir başka dünyayı inşa etmek mümkün değildir. Dolayısıyla gelenekteki bizim değerlerimize ait olanları yaşatıp, bunların haricindekileri eleyebilmemiz lazım. Bugün yaşadığımız en büyük zorluk başka değerler ile kurulmuş hayatı kendi değerlerimizle yaşamaya çalışıyoruz. Çok da büyük zorluk yaşıyoruz. Bu yanlışları düzeltmek yeniyi inşa etmekten zordur. Bu hayatın içinde olabildiğince Müslümanca yaşamayı denememiz lazım. Hayatı başka türlü yaşayabiliriz duygusunu sürekli canlı kılmamız gerekiyor. Aliya İzzetbegoviç der ki “*hayalci değilim, gerçekçiyim.*” Yani başkalarının imkânları ile kendi imkânlarımızı kıyaslarsak bu bizi köle yapar. Köle olacaksak bir şey yapmaya gerek yoktur. Birisi alır bizi köle yapar. Ama hayatın öznesi olacaksak, bizim de bir hikâyemiz ve umudumuz var. Bu hikâye ve umudu davranış, düşünce, sanatımızla hayata geçirmeliyiz.

Bir dönem başka bir hareketin içinde idim. O zamanlar on senede bir milli devlet kuracağız düşüncesi hâkimdi. Fakat on senede milli devlet kuramadık ve sonuçta dağıldık. Ama

dağıldıktan sonra bu önemli hikâyemize pes etmedik. Gayret ve umudumuzu yitirmedik. Sonra yanlışlarımız olmadı mı, elbette ki oldu. Bu tür mekanizmaların yanlışları olur. Hepimizin yanlışları var. Peki, insan denen varlık yanlışsız olabilir mi? Yanlışsız varlık olmak meleklerle özgüdür. Çünkü meleklerin iradi pozisyonu yok. İnsan irade sahibidir. Kendisini yaratana isyan edebilme iradesi verilmiştir. İnsan hem isyan eden hem de tabi olan bir yapıdadır. Biz elbette ki yaratana tabi olurken yanlışlarımız, hatalarımız olabilir.

Anlatılır ki Hz. Ali yaralanmış, sırtına kılıç saplanmış ve namaz kılarken sırtındaki kılıcı çıkarmışlar. Bu hikâyeye insan tabiatına ve aklına aykırıdır. Bu örneği şunun için veriyorum. ‘İbadet yapacaksak Hz. Ali gibi adeta kendimizden geçerek ibadet etmeliyiz’ psikolojisine gerek yoktur. Böyle bir psikolojiye girersek ibadet yükünün ağırlığı nedeniyle hezeyanlarda bulunma ihtimalimiz oluşabilir. **İbadetlerimizi huşu içinde yapmıyoruz diye ibadet bilincimiz zayıflar.** Yapmamız gereken günde beş defa Allah’ın divanına durup; ‘ya rabbi, burada nöbette bulunuyorum, bundan da sen haberdarsın’ diye dua etmektir. Mümkün olduğu kadar kalbimizi halis tutmalı, yapamıyoruz diye kendimizi az da olsa ibadetin şevkinden mahrum bırakmamalıyız. Yani ahlaki bir pozisyon inşa etmek Allah’ın eskimez değerlerine amellerimizi bağlamakla alakalıdır. O amelleri Allah’a bağlamazsanız. Haktan, hakikatten koparsınız. İnsanın yaptığı şeylerde Allah’a bağlı olmayan amellerde bile düzgün işler çıkabilir. Ama sonuçta oradan bütünüyle doğruluk sâdır olmaz.

Bir dönem şöyle bir hadise rastlamıştım. Peygamberimiz bir ortamda deve eti yiyenler abdest alsın diyor. Deve eti helal, niye koyun, inek eti yiyenler değil de deve eti yiyenler abdest alıyor. Hemen sorguluyoruz bu hayvanların eti de helaldir. Böyle bir muhakemeden sonra bu hadis mevzu hadistir deyip geçiştirdik. Aradan yirmi yıl geçti. Aynı hadise İslam’da Eğitim Metodu kitabında rastladım. Bu hadisin söylenme sebebi; Resulullah ashabıyla bir ziyafet ortamında deve eti yiyorlar akabinde camiye gidiyorlar. Fakat biri mescitte abdestini bozuyor. Tabii ki bu menfi bir durumdur. Resulullah bekliyor ki bu abdestini bozan kişi gitsin abdestini alsın. Fakat ezana çok az bir vakit kalmış olmasına rağmen kimse abdest almak için kalkmıyor. Resulullah bu kişi utanıyor diyor. Haydi deve eti yiyenler hep beraber abdestimizi yenileyelim diyor. Bu yüce zerafet ve nezaket davranışı, bir insanı mahcup etmemeye dönük bir davranıştır. Eğer nezaket ve zerafet arıyorsak bundan ötesi yok. Bunları niye söyledim. Bazen davranışlarımızdan ya geleneğimizden gelen ya bulduğumuz yerden gelen bir davranışımız var. Sözüm doğru diye zerafet ve nezaket gözetilmiyor. **Söylem tarzı sözünüzün yerine ve konumuna göre karşılık bulmasına imkân sağlar.**

Son olarak Hz Ali’den Nehcül Belağa’dan bazı aktarımlarda bulunmak istiyorum. Bu sözler Hz. Ali’den ise başımız gözümüz üstüne, değilse kelamı kibar olarak alıyorum. *“Zamanın bir kısmı maziye karıştı. Geriye kalan günlerin sayısı da belli değil fırsat varken çalış”.* Sürekli geçmişte yapılanları takıntı yapmadan, kurcalamadan önümüzdeki hayatı yaşamamız inşa etmemiz lazım. *“Sevilen kişileri kaybetmek gurbettir”* elimizle çok şey yapabiliriz. Dilimizi üslubumuzu kontrol etmeliyiz. Problemlerimizin çoğu dilimizden

kaynaklanmaktadır. Burada çok önemli bir ölçü var. *“İnsan dilinin altında gizlidir.” “Garip seveni olmayan bir kişidir.” “İnsanlar ya müminler olarak kardeşinizdir. Ya Hz. Âdem’in çocukları olarak türdeşinizdir.”*

Bugünün dünyasında müminleri sevmek durumundayız. Birbirinizi sevmezseniz kardeş olamazsınız. Ama Âdem’in çocuklarına da saygı duymak zorundayız. Saygı duymak onların söylemlerini kabul etmek değildir. Çünkü birilerini kardeşlerimiz yapacaksak Âdem’in diğer çocuklarının arasından insanlarla konuşarak kardeş yapacağız. Bu önemlidir. **İnsan varlık olarak kıymetlidir. Kendisini kıymetli veya kıymetsiz hale getirmek insanın iradesi ve inandıklarıyla yapacağı bir iştir.** Dolayısıyla inanmayanlar dâhil olmak üzere insanı kıymetli görmek durumundayız. *“Bazıları mükâfat isteyerek Allah’a ibadet eder. Bu tüccarca ibadettir. Bazıları korkarak Allah’a ibadet eder bu kölenin ibadetidir. Bazıları şükrederek ibadet eder bu hürlerin ibadetidir.”* Bunların hepsi ibadet olup sana artı kazandırır. Ama biz hürlerin ibadetini yapalım. Allah ile karşılıksız ve pazarlıksız olarak ibadet yapalım. Sana şah damarından daha yakın olan, mutlak adalet ve hakikatin sahibi olan Allah elbette ki sen bir amel yapacaksan mutlaka karşılığını verecektir. Hesap kitap yapmana gerek yok. Sen yeter ki hulusu kalp ile amel yap. Psikiyatrist Ayhan Songar ile bir görüşmemiz ortamında bahsetti. Almanya’da bir konferansta sunumu yaparken karşımda yüzünden hüzün akan bir beyefendiye gözüm ilişti. Bu kişi altmış beş yaşlarında görünüyordu. Yüzünden hüzün akıyor. Konferans sonrası hemen yanına gittim. Kardeşim ne derdin var. Neyin eksik, deyip bir sürü neden saydım. Hiç biri değil dedi. Yetimi akranım emsâlim yok. Kimse ile konuşamıyorum.

Değerli katılımcılar yaşlılarımız var. Kimse ile konuşamıyorlar, paylaşım yapamıyorlar. Genç hanımlar, beyefendiler yaşlılarımızla sohbet etmek infak derecesindedir. Hiç bir şey yapamıyorsanız tebessüm edin. Yakınlık kurun, dinleyin yalnızlığını gidermeye çalışın. Kendimizi bu tür hasletlerle terbiye edip topluma hizmet etmemiz gerekiyor. Sözün güzelini fıtratın güzelliğiyle birleştirmemiz gerekiyor. İlmin ve cesaretin kapısı Hz. Ali’nin şu özdeyişiyle sonlandırmak istiyorum. *“Söz ilaç gibidir. Fazlası sıkıntı verir azı tedavi mahiyetindedir.”*

**\*Bu yazı İnsan ve Değer Hareketi tarafından düzenlenen İnsan ve Değer Şurası(2022)’nda sunulmuştur.**